

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Ádám Anikó

Du vague des frontières
[*Bizonytalan határok*]

A habilitációs értekezés tézisei

Budapest

2016

AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA, MÓDSZEREI ÉS FELÉPÍTÉSE

Az értekezés a szerző elmúlt öt évben publikált és lektorált tanulmányainak a gyűjteménye, így jól tükrözi irodalomtudományi és irodalomtörténeti munkásságát és érdeklődését. A cikkek részint a Sorbonne Paris 8 Egyetem (AIAC laboratórium) kutatócsoportjában, részint az INALCO fordítástörténeti kutatócsoportjában végzett kutatások összegzései.

A francia nyelvű tanulmánykötetnek¹ két nagy fejezete van: *Az irodalmi terek határai [Frontières des espaces littéraires]* és *A nyelvek határai [Frontières des langues]*. Az első részben a (magyar és francia) irodalom és a társművészetek (irodalom és építészet), valamint a recepció és az identitás (identitás és tér) határkérdéseit tárgyaló cikkek szerepelnek, míg a második rész ugyanezeknek a határterületeknek fordítástörténeti és elméleti elemzéseit tartalmazza (fordítás és recepció, fordítás és filozófia, fordításpolitikai és irodalom).

A két részben összesen kilenc tanulmány szerepel: *A publikus és a szent tér határán: A gótikus katedrális a múzeumvárosban [A la frontière du public et du sacré: La cathédrale*

¹ Anikó Ádám: *Du vague des frontières [Bizonytalan határok]*, Párizs, L'Harmattan, 2015.

gothique dans la ville-musée], *Eltérések és határok: Romantikus terek Franciaországban és Magyarországon* [*Écarts et frontières: Espaces romantiques en France et en Hongrie*], *Az identitás bizonytalan határai: Tahar Ben Jelloun Partir című regénye* [*Les frontières vagues des identités: Partir de Tahar Ben Jelloun*], *Identitások határok nélkül: Dany Laferrière, kanadai-haiti író* [*Identités sans frontières: Dany Laferrière, écrivain québéco-haïtien*], *Párhuzamos határok: Chateaubriand Magyarországon* [*Frontières parallèles: La fortune de Chateaubriand en Hongrie*], *A fordító homályos tükröződése a nyelvek határán* [*Les reflets flous du traducteur à la frontière des langues*], *Határok mögött: Az európai irodalom fordítása a totális politikai korszakban* [*Derrière les frontières: Traduire l'Europe en Hongrie sous le totalitarisme*], *Az absztrakció határai: globális gondolkodás, lokális fordítás* [*Les frontières de l'abstraction: Penser global, traduire local*], *Távoli határok: A québec-i irodalom magyar fordításai* [*Frontières lointaines: La littérature québécoise en hongrois*].

A látszólag heterogén tematikájú tanulmányok szemléletmódja, valamint módszere interdiszciplináris és komparatistikai, ahogy ezt a kötet címe is jelzi. Közös nevezőjük éppen azok az állandóan változó határok, amelyek hol elválasztják, hol összekapcsolják a jelenségeket, kultúrákat, irodalmakat és

nyelveket, vagyis az emberi társadalmakat és az egyéneket. Nem egyszerűen az irodalom és társművészetek, valamint társtudományok határán mozog a tanulmányokban ismertetett reflexiók tematikája, hanem módszertanilag is egyszerre több szempont érvényesül az elemzések során. Az egyes tanulmányokból levonható következtetések igyekeznek alátámasztani a címben jelzett tézist, mely szerint maguk a határok is bizonytalanok, képlékenyek és folyamatos mozgásban vannak időben és térben az irodalmi szöveg és a különböző művészeti ágak, az egyes nemzeti irodalmak és kultúrák, az irodalmi és kulturális terek, sőt az egyes nyelvek között is. A kötetben az összehasonlító módszeren kívül a pszichokritikai, valamint szociokritikai megközelítés is segít az egyes területek összekapcsolásában és összehasonlításában, ami tovább tágítja, ugyanakkor még inkább elmélyíti a levonható tanulságokat a magyar és a francia irodalmi korszakokkal, a korszakokhoz kapcsolódó műfajokkal, egyes szerzőkkel és recepciós stratégiákkal kapcsolatban. A recepció és a hatások vizsgálatának kitüntetett területe a fordítástörténet, illetve a fordítások elemzése.

RECEPCIÓ ÉS FORDÍTÁS

Az értekezés tanulmányai egyrészt a francia és a magyar irodalom (Stendhal és Eötvös József), a kulturális transferek (gótika és modernitás, Kanada, Haiti, Marokkó), a pszichológiai recepció (emigrációról szóló irodalom), valamint a nyelvi közvetítés és a fordítás (Chateaubriand magyar recepciója, filozófia és fordítás, fordításpolitikai, a kulturális transzfer intézményei) irodalmi kérdéseivel foglalkoznak. Azt vizsgálják, hogy a viszonylag zárt földrajzi, kulturális és nyelvi közezből érkező műalkotások és szimbólumrendszerek hogyan, milyen eszközök segítségével nyílnak meg szükségképpen más, szintén zárt kulturális közegek számára.

Az irodalmi szövegek fordítója és olvasója két világ között mozog, különböző felfogású világnézeteket értelmez és közvetít közösségről közösségre, kultúrától kultúrára. Ezért, bizonyos szempontból, veszélyt jelent az adott közösségekre és az adott kultúrákra nézve, amelyek a túlélés érdekében kénytelenek ellenállni minden uniformizáló és globalizációs törekvésnek, vagyis nem áll érdekükben a határok megnyitása.

A fordító és az olvasó fenyegetést jelent a többé-kevésbé zárt kultúrák számára, hiszen a saját érdekei és ízlése szerint értelmezi

és közvetíti a szimbólumokat, az allúziókat, az érzéseket és a referenciákat, vagyis az adott közösség által közösen használt nyelvi és kép tartalmakat és referenciákat: dekódolja, átalakítja ezeket, hogy a forráskultúrából érkező mindennemű információt a célkultúra befogadhassa és értelmezhesse.

Az érzelmi és mentális rezonanciák dekódolása és értelmezése optimális esetben megköveteli az olvasótól, hogy tökéletesen ismerjen minden olyan elemet, és minden olyan szempontot, amelyek a megértendő és olvasott szöveget működtetik. Ez az optimális folyamat nem csupán az egyes nemzeti irodalmak és kultúrák között lenne kívánatos, de adott irodalmon és kultúrán belül az egyes korszakok között is. Erre vállalkozni azonban szinte lehetetlen, hiszen az olvasás, az értelmezés és a fordítás folyamata hol harmonikus kapcsolatokat hoz létre, hol pedig diszsonanciát. Tehát az olvasó, a kritikus és a fordító vagy egyik aspektust részesíti előnyben, vagy egy másikat, így az értelmező és a fordító vagy igyekszik mindent megérteni és lefordítani, vagy rugalmasan alkalmazkodik a különböző szövegekhez, nyelvekhez és kultúrákhoz és adaptálja a konklúzióit és a megoldásait hol a forrásnyelvhez/kultúrához, hol a célnyelvhez/kultúrához. Ez az eljárás Efim Etkind szerint „a domináns elemekre koncentrál (és) kiválogatja azt, amit [például]

a fordítónak fel kell áldoznia”, mivel „az interpretáció és a fordítás alapvetően kritikai tevékenység (vagyis krízisállapotot hoz létre), hiszen [a műhöz képest] másodlagos, megkettőzött és szükségképpen reflexív folyamat.”²

Az értelmezés és fordítás ugyanakkor nem garantál semmit az olvasó számára; nem igazolhatja a tökéletességet és mindig elégtelen lesz.

Az, hogy a nyelvek és az irodalmak különböző világnézeteknek adnak formát, és hogy az egyes kultúrák bizonyos aspektusai megközelíthetetlenek más kultúrák számára, azt sugallja, hogy minden erre való törekvés lehetetlen. Ugyanakkor az úgynevezett univerzáléknak, a tanulmányok által felvetett egyetemes emberi formáknak és kategóriáknak köszönhetően a kulturális és nyelvi kommunikáció állandó az egyes korok és kultúrák között, maga is ilyen univerzáléknak tekinthető. Ebből a téziszből kiindulva a tanulmánykötet egyik visszatérő kategóriája a *no man's land*, vagyis a senki földje, amely épp, mert nem tartozik senkihez, mindenkié. A kötet végső konklúziója, hogy ezen a mindenkihez tartozó területen dől el a mentalitások, szövegek,

² Efim Etkind : *Un art en crise. Essai de poétique de la traduction poétique.* [Válságos művészet. A műfordítás poétikája.] Lausanne, Age d'Homme, 1982, 12. o.

nyelvek és műalkotások határátlépésének lehetősége és mikéntje. A szövegkritikus és a fordító az etnográfushoz hasonlóan dolgozik, hiszen olyan lokális jelenségeket és ismereteket közvetít és értelmez, amelyeknek a szimbólumait a nyelv tartalmazza. Claude Lévy-Strauss szerint egyedül csak a nyugati társadalmak termeltek ki magukból etnográfusokat, és tegyük hozzá, kritikusokat és fordítókat.³

Az értekezés tanulmányai az első részben éppen azokat a lényeges pontokat keresik, amelyek lehetővé teszik a koroknak, a művészeteknek és az irodalmi szövegeknek, hogy túllépjenek egymás határain, a második részben pedig azt elemzik, hogy a forrásnyelvi szövegek hogyan, milyen eljárások szerint és milyen társadalmi folyamatokon keresztül öltik magukra a célnyelv formáját, miközben a krízisből megbékélés, a feszültségből pedig harmónia lesz.

³ *Tristes tropiques* [Szomorú trópusok] Párizs, Plon, 1965, 420. o.

**A SZERZŐNEK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁBAN MEGJELENT
LEGFONTOSABB PUBLIKÁCIÓI**

1. Anikó Ádám: Le rêve compensatoire. Le rêve de Marcel. In *Les frontières des rêves*, Anikó Ádám, François Soulages (szerk.), Paris, L'Harmattan, 2015.
2. Anikó Ádám: La sphère romantique – la cathédrale, In *VERBUM: ANALECTA NEOLATINA*, 2015, 15, 1-2. pp. 22-30.
3. Ádám Anikó: A romantikus gömb - a katedrális, In Ádám Anikó, Radvánszky Anikó (szerk.), *Térérzékelések-térértelmezések*, Budapest, Kijárat Kiadó, 2015. pp. 112-120.
4. Ádám Anikó: La cathédrale frontière, In Serge Dufoulon, Jacques Lolive (szerk.) *Esthétisation de l'espace public*, 10 p. Paris, Éditions L'Harmattan, 2014. p.10.
5. Ádám Anikó: Éternité et infini – la contemplation chez Chateaubriand, In Pap Ferenc (szerk.), *Dicsőség tükre: Művészeti és teológiai tanulmányok*, 274 p., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2014. pp. 95-103.
6. Ádám Anikó: La géopoétique du no man's land : Dany Laferrière, écrivain québécois-haïtien, In Gilles Rouet, François Soulages (szerk.), *Frontières géoculturelles et géopolitiques*, Paris, Éditions L'Harmattan, 2013. pp. 37-48.
7. Ádám Anikó: Lectures de Proust, In *REVUE D'ÉTUDES FRANÇAISES*, hors série, 2013. pp. 11-19.
8. Ádám Anikó: La poésie hongroise, In (szerk.) Yves Chevrel Lieven D'hulst et Christine Lombez, *Histoire des traductions*

en langue française Dix-neuvième siècle (1815-1914), Paris, Verdier, 2012. pp. 43-46.

9. Ádám Anikó: Árnyalak a végtelen éjszaka partján: Az idő és a tér retorikája Chateaubriand *Siron túli emlékiratok* című művében, In Radvánszky Anikó (szerk.), *Retorika – Irodalom – Poétika*, 384 p., Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2011. pp. 335-344.
10. Ádám Anikó: Lectures syncrétiques et/ou synthétiques: approches de la littérature française, In *Enseigner la littérature à l'université aujourd'hui*, FABULA 2011.
11. Ádám Anikó: Une revue hongroise sans frontières: *Ma [Aujourd'hui]* de Lajos Kassák, In *Revue du XXe siècle: littérature et critique*, Travaux du Centre de Recherches 17. ICES, éd. Cujas, 2011, pp. 9-19.
12. Ádám Anikó: Traduire l'indicible, ou la poétique de l'ineffable dans la littérature fantastique, In *REVUE D'ÉTUDES FRANCAISES* 14, 2009, pp. 73-80.
13. Ádám Anikó: El país de las sombras de Dany Lafferriere, In Mercedes Travieso (szerk.), *Luces y sombras: textos, imagenes*, 216 p., Cádiz, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2009. pp. 83-100.
14. Ádám Anikó: *La poétique du vague dans les œuvres de Chateaubriand: vers une esthétique comparée*, Paris, L'Harmattan Kiadó, 2008. 234 p.